

Россия Федерациязының чырыдыышкын яамызы
Тыва Республиканың өөредилге яамызы
Чөөн-Хемчик кожууннун өөредилге эргелели
Тус чернин бюджеттиг ниити билигнин өөредилге чери
Чыргакы ортумак школазы

Директорнун өөредилге
талазы-биле оралакчызы
1 дугаар дужаалы-биле
чөпшээрээн.
Оржак Ч. /Донгак О.М./
« 29 » август 2024г



7-ги класска

төрээн чогаал эртемниниң
ажылчын программазы.

Тыва дыл болгаш чогаал башкызы

Хен-оол Оксана Баламовна.

2024-2025 өөредилге чылы

Чыргакы, 2024г

Тыва дыл (7 КЛАСС)

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

7 класстың “Кол ниити өөредилгениң «төрээн (тыва) дыл» эртеминге ажылчын өөредилге программаның» Федералдыг күрүнениң өөредилге стандартының негелделеринге дүүштүр тургускан болгаш Федералдыг ажылчын программага (авторлары: Доржу К.Б, Сарыглар Ч.А., 2023ч) дүүштүр кылып тургускан.

ӨӨРЕДИЛГЕ ПРОГРАММАНЫҢ НИИТИ ТАЙЫЛБЫРЫ

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндезин чонунун национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктааттыңан (май 6, 2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңге болгаш бот тускайлаң сайзыраарыңа таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу боттанмышаан. Тыва дыл күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлудүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, официалдыг херектер эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер болгаш өөредилгениң, культураның дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрээн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларның бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандырат; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чон кылдыр хаара тудуп, оларның салгалдарын харылзаштырып, национал культуразын хүн бүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөредилге системазында кижизилдилгениң дылы; тыва улустуң байлак аас чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шингээдип алырыңа өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

5-9 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп чижек өөредилге программасы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартыңа дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүн ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөредилгениң аразында харылзаалыының принциви салдыңан. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүңен: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медерелдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылыңа хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылыңа өөредилге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаяанын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөредилгениң сорулгаларын чедип алырыңа улуг ужур-дузалыг.

Программаны тургузарыңа үндезин болган **нормативтер болгаш эрге-хоойлу баазазы:**

– 2012 чылдың декабрь 29-та үнген 273-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузу (п. 4, 14-кү кезээ);

- 2018 чылдың август 3-те үнген 317-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузунда 11 болгаш 14 кезектеринде өскерилгелер дугайында» Федералдыг хоойлу;
- Тыва Республиканың үндезин хоойлузу (Конституция, 5 кезээ)
- «Тыва Республикада дылдар дугайында» хоойлу (декабрь 31, 2003 ч., № 462 ДХ-I, өскерилгелерлиг: апрель 12, 2019 ч.).

ПРОГРАММАНЫ БОТТАНДЫРАРЫНЫҢ СОРУЛGAЗЫ:

Кол ниити өөредилгениң ӨФКС-тиң негелделеринге дүүштүр «Төрээн (тыва) дыл» эртеминиң утказын шингээдири; баш бурунгаар планнаттыг бот-тускайлаң, предметтиг болгаш эртем харылзаалыг (метапредметтиг) түңнелдерни өөреникчилерниң чедип алыры; харылзажылга (коммуникативтиг), дыл болгаш дыл эртеминиң талазы-биле база культура талазы-биле (культурологтуг) компетенцияларны чедип алыры болгаш сайзырадыры.

ПРОГРАММАНЫҢ КОЛ УТКАЛЫГ ШУГУМНАРЫ

Программада өөреникчилерниң коммуникативтиг, дыл (дыл эртеминиң), культура талазы-биле компетенцияларының хевирлеттинип тургустунарынга уjur-дузалыг **үш уткалыг шугумну** айыткан:

- коммуникативтиг компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- дыл болгаш дыл эртеминиң талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- культура талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы.

Бирги уткалыг шугум чугаа чорударының мергежил-чаңчылдарының чайгаар хевирлеттинеринге салдарлыг «Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы» деп бөлүкте кирип турар «Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры», «Чугаа чорудулгазы», «Чугаа культуразы», «Сөзүглел», «Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери» деп кезектерде илереттинген.

Ийиги уткалыг шугумда дылдың тургузуун болгаш ооң кезиктериниң ажыглалының онзагайларын көргүскен «Дыл дугайында ниити билиглер», «Дыл дугайында эртемниң кезектери» деп бөлүктөр кирип турар.

Үшкү уткалыг шугумда төрээн дылдың тыва чоннуң төөгүзү болгаш уран чүүлү-биле, чоннуң материалдыг болгаш сагыш-сеткил культуразы-биле база Россияның өске чоннарының дыл болгаш культура талазы-биле сырый харылзаалыын көргүскен, тыва дылдың өске кезектери-биле чергелештир өөредир «Дыл болгаш культура» деп кезээ кирген. Ону тыва дылдың шупту кезектери-биле чергелештир кириштирип өөредир.

ЭРТЕМНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАНЫНДА ТУРУЖУ

Өөредилге планында «Төрээн (тыва) дыл» эртемин өөредиринге 7-ги класска неделяда 2 шак (чылда 68 шак) көрдүнген.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЭРТЕМИНИҢ УТКАЗЫ (7 КЛАСС)

Тыва дыл – күрүне дылы болгаш ооң ажыглалы.

Тыва дыл – тыва чоннуң өнчүзү.

Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы.

Сөзүглел дугайында билиг.

Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодады.

Сөзүглелдин кыска болгаш делгеренгей планы.
Сөзүглелдерниң янзылары: чурумал, тоожуушкун, угаап боданыышкын.
Морфология.
Кылыг сөзүнүң залогтары, видтери.
Кылыг сөзүнүң тускай хевирлери.
Кылыг сөзүнүң наклонениелери.
Причастиениң грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери.
Эрткен үениң причастиези.
Келир үениң причастиези, болгалак үениң причастиези.
Причастиелиг бөлүглелдер, оларның домакка тодарадылга, байдал болуру.
Морфологтуг сайгарылга.
Деепричастиениң грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери, синтаксистиг хүлээлгези.
Тыва дылдың деепричастиелиери.
Деепричастиелиг бөлүглел, аңаа бижик демдектери болгаш домакка байдал болуру.
Морфологтуг сайгарылга.
Өттүнүг сөстөр – тускай чугаа кезээ, ниити утказы. Өттүнүг сөстөрниң уткалыг бөлүктери (үн, дааш болгаш хевир өттүнөр сөстөр), оларның тургустунары.
Составтыг кылыг сөстери тургузарынга ужур-дузазы база синтаксистиг хүлээлгези.
Өттүнүг сөстөрниң морфологтуг сайгарылгазы.
Дузалал чугаа кезектери.
Эдеринчилер болгаш дузалал аттар, оларның ылгалы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери.
-биле деп эдеринчини шын бижири.
дег, ышкаш деп эдеринчилерни бөлүглелдер тургузуп турда, биче сек-биле аңгылаары.
Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазы.
Эвилелдер, оларның грамматиктиг хүлээлгелери.
Чагырыштырбас эвилелдер: каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар.
Чагырыштырар эвилелдер. Эвилелдерниң морфологтуг сайгарылгазы.
Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери. Артынчыларны бөлүктээри болгаш шын бижири. Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазы.
Аян сөстери – онзагай чугаа кезээ, ооң бөлүктери.
Аян сөстери бар домакка бижик демдектери болгаш ударение.
Аян сөстөриниң утказының аайы-биле сайгарылгазы.

ЭРТЕМНИ ШИҢГЭЭТКЕНИНГЕ БАШ БУРУНГААР ПЛАННАТТЫНГАН ТҮҢНЕЛДЕР

Бот-тускайлаң түннелдерге уругларның бот-башкартынып (боттуг туружун хевирлээр, бодун кым мен дээрзин билири, бодун хүндүлээри, үнелээри), чүге өөренип турарының утказын (өөредилге ажыл-чорудулгазынга болгаш сонугалдыг болурунга хамаарыштыр), мораль-этиктиг нормаларны (бодунуң мөзү-бүдүжүнге хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээр, үнелээр) күүседип билири хамааржыр. Оларны тодаргайлаарга, мындыг:

– россияжи хамааты демнежилге деп билигнин утказын билип, аңаа дүүштүр бодун хевирлээри: төрөөн чуртунга ынак, ол дээш сагыш човаары, хөй аймак чоннуг Тываның болгаш Россияның чонунуң төөгүлүг эрткен болгаш амгы оруун хүндүлээри, оларның салым-чолунга хамаарылгалыын, Ада-чуртунуң мурнунга харыысалгалыг болурун угаап билири;

– бодунуң кайы аймакка хамаарылгалыын, чонунуң болгаш чуртунуң төөгүзүн, дылын, культуразын билири; Тываның, Россияның чоннарының болгаш кижилериниң культурун өнчүзүнүн үнденинерин билири;

– төрөөн тыва дылынга чүве билип алырынга сундулуг, бодун сайзырадырынга болгаш билиин бедидеринге сонургалдыг болуру; өөреникчилерниң боттарының сонургалының болгаш билииниң деңнелиниң аайы-биле келир үеде мергежилин медреселдиг шилип алырынга белен болуру;

– кижиниң болгаш ниитилелдин амыдыралынга өг-бүлениң ужур-дузанын медресеп билири; өг-бүлениң амыдыралының ыдыктыг чүүлдерин бодунга сиңирип, чоок кижилерин хүндүлөп, олар дээш сагыш човап билири; өске кижини, ооң бодалын, делегей көрүүшкүнүн, культуразын, дылын, чүдүлгезин болгаш боттук туружун хүндүлээри;

– назы-хар аайы-биле школаның бот-башкарылгалыг ажыл-херээнге болгаш хөй-ниити ажылынга киржири; төрөөн дылга тураскааткан хемчеглерге, класстан дашкаар ажылдарны чорударынга киржири;

– тыва дылга сөзүглелдер дамчыштыр өөредилгеге болгаш күш-ажылга харысалгалыг болурун хевирлээри, кадык болгаш айыыл чок амыдыралды шилип алыры; бодунга болгаш өске кижилерниң амы-тынынга, кадыкшылынга айыыл тургузуп турар берге байдалдарда, айыылды болдурбазының дүрүмнерин шингээдири;

– Россияның болгаш делегейниң чоннарының уран чүүлүн болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын дамчыштыр эстетиктиг мээ-медреселин сайзырадыры, чараш чүүлдү шингээдири (аңгы-аңгы чоннарның ёзу-чаңчылдарын илереткен чечен чогаалдарны сайгарары, кижиниң иштиги делегейиниң чаражын тодарадыры, чогаалдарны номчуксаары, чуруктарны көрүксээри дээш о.ө);

– экологтук культураның үнденинерин хевирлээри (бойдусту шинчилээри, көдээ ажыл-агыйны билири, бойдусту уран-чечен чуруп көргүзери, аян-чорук кылыры, бойдусту камгалаары).

Эртем харылзаалыг түңнелдерге өөреникчилерниң шупту эртемнерге ажыглап болур кылдыр шингээдип алганы билиглер болгаш өөредилгениң бүгү талалыг: *башкарылгалыг* (ажыл-чорудулгазын боду башкаар, хайгаараар, эдер, идепкейлиг болур, бот тускайлаң ажылдаар), *харылзажылга чорудар/коммуникативтиг* (чугааны чорудуп, кады ажылдаарынга херек чаңчыл-мергежилдерни билир), *угаап шингээдири* (ниити өөредиглиг, ооң иштинде сайгарар, деңнээр, түңнээр, бөлүктээр, чидиг айтырыгны тургузар болгаш ону шиитпирлээр дээн ышкаш) кылдыныглары кирип турар.

Өөредилгениң башкарылгалыг бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

– амгы үеде болгаш планнап турары өөредилгениң түңнелдерин сайгарар;

– чугула айтырыгны шиитпирлээр тайылбырны идип үндүрер, эртем талазы-биле даап бодаашкынын хевирлеп тургузар, төңчү түңнелди баш бурунгаар даап бодаар;

– бир-ле чидиг айтырыгга болгаш ооң болдунар аргаларынга үндөзилээн ажыл-чорудулганың сорулганын салыр;

– ажыл-чорудулганың кол сорулгаларын чедип алыры-биле кылып чорудар ажылдарны тургузуп билир;

– сорулгаларны чедип алырда, херек өөредиглиг болгаш угаап шингээдири ажылдары күүседир, оларны канчаар күүседириниң оруктарын тывары-биле эргежок чугула кылдыныгларны тодарадыр;

– өөредиглиг болгаш угаап шиңгээдир чүүлдерни бадыткаар болгаш боттандылары-биле эң-не дээштиг шиитпирлиг аргаларны шилиир;

– сүмелээн вариантылардан шилип болгаш сорулганы шиитпирлээр аргаларны/сорулгаларны чедип алыр дээш, боду аргаларны/аңаа ажыглап болур курлавырларны тывар;

– чидиг айтырыгны (төлевилел кылырда, шинчилелдер чорударда) шиитпирлээр планны тургузар;

– сорулганы чедип алырынга шаптыктап турар бергелерни тодарадыр болгаш ону чайладыр аргаларны тывар;

– бодунуң хууда өөредилге траекториязын (угаан, күш-шыдал, мөзү-бүдүш талазы-биле кижиниң сайзыралын, сонуургалын, чүнү кылып шыдаарын барымдаалаан өөредилгениң бот-тускайлаң оруун) планнаар болгаш эде тургузар;

– удуртукчу башкызы болгаш эш-өөрү-биле планнап турар түңнелдерин болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазын үнелээриниң негелделерин кады тодарадыр;

– ажыл-чорудулгазын үнелээр аргаларны ылгап шилиир, сүмелеп турары байдалдар болгаш негелделер аайы-биле ажыл-чорудулгазынга бот - хайгааралды чорудар;

– чедип алган түңнелдериниң болгаш кылган ажылдың үнелел-тайылбырын база ооң төнчүзүндө улам эки чедиишкинниг болурунуң аргаларын сүмелээр;

– бодунуң кылдыныгларын сорулга-биле дүүштүрер, херек болза, боду частырыгларын эдер.

– өөредилгениң сорулгаларын чедип алыр дээш, чорудар ажылдарга негелделерни шын тургузар; тааржыр аргаларны сайгарып болгаш бадыткап билир;

– тургустунган үнелелдер болгаш бот-үнелелдин негелделерин хостуг ажыглаар;

– ажыл-чорудулгазының сорулгазынга дүүштүр тургустунган болгаш/азы бодунуң тургузуп алганы негелделериниң аайы-биле кылган чүүлдерни түңнээр;

– бодунуң чедиишкинниг азы чедиишкин чок болганының чылдагааннарын тодарадыр; чедиишкин чок болган таварылгада ол байдалдан уштунар аргаларны дилеп тывар.

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

– боду өөредилгениң сорулгаларын тодарадыр, сорулга чедип алыры-биле кылып чорудар чаа ажылдарны өөредилгеге болгаш угаап шиңгээдир ажыл-чорудулгага тургузар;

– сорулганы чедип алыр оруктарны (аргаларны) боду планнап тывар;

– бодунуң кылып чорудуп турар ажылын планнаттынган түңнелдер-биле дүүштүрер, бодунуң ажыл-чорудулгазынга хынамчалыг болур, салдынган негелделерниң болгаш тургустунуп келген байдалдың аайы-биле кылдыныгларның аргаларын тодарадыр, херек болза, эде тургузар;

– бодунуң өөредилге талазы-биле түңнелдерин чедип ап турар үеде бодунуң ажыл-чорудулгазын хайгаараар, тургустунган байдалдар болгаш негелделер аайы-биле чүвени канчаар кылырының аргаларын тодарадыр, байдалдың өскерилгени-биле бодунуң кылдыныгларын өскертип билир;

– бот-хайгаарал, бот-үнелелдин, шиитпир хүлээп алырының болгаш өөредиглиг база угаап шиңгээдир ажыл-чорудулганың медреселдиг шилилгезин боттандыларының үндезиннерин шиңгээдип алыр.

Өөредилгениң угаап шиңгээдириниңбүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

–чүвелерни болгаш болуушкуннарны кайы-бир демдээниң аайы-биле бөлүктээр, деңнээр, түңнээр; ийи азы оон-даа хөй чүвелерниң болгаш болуушкуннарның ниити ылгавырлыг демдектерин ылгаар болгаш оларның дөмейлешкек чүүлдерин тайылбырлаар;

– чүвелерни болгаш болуушкуннарны бир-ле дөмейлешкек демдээниң аайы-биле деңневишаан, угаап боданыышкынын илередир;

– сайгарылганы янзы-бүрү талаларындан кылбышаан, бодунуң барымдааларының шиитпирин бадыткаар;

– сөзүглелден хереглеттинип турар (сорулгазының аайы-биле) медээни тывар;

– сөзүглелде чүнүң дугайында чугаалап турарының уг-шиин сайгарар, утказын долузу-биле билип турар, сөзүглелдин тургузуун билир;

– сөзүглелде чуруп көргүскен болуушкуннарның, кылдыныгларның аразында харылзаалыгын тодарадыр;

– сөзүглелде кол бодалды кысказы-биле дамчыдар;

– сөзүглелдин утказын болгаш хевирин сайгарылгалыг түңнээр;

– бойдуска хамаарылгазын чогаадыгларга илередир;

– чугула херек сөстөрү тодарадыр;

– электроннуг хевирде сөзүглелдерни, тыва дылдың словарьларын болгаш тайылбырлыг номнарны ажыглаар;

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

– билиглерни тодарадыр, түңнелдерни тургузар, дөмейлешкек чүүлдерни айтыр, бөлүктээр, оларны бөлүктээриниң үндезиннерин болгаш негелделернин боду тывар, янзы-бүрү харылзааларның чылдагааннарын тодарадыр, харылзаалыг угаап боданыышкынны болгаш түңнелдерни кылыр;

– өөредилгиг болгаш угаап шиңгээдир сорулганы чедип алыр аргаларга демдектер болгаш символдарны, таблицалар болгаш схемаларны ажыглап, тургузуп болгаш эде тургузуп билир;

– словарьлар болгаш өске-даа медээ тывар чүүлдерни иденкейлиг ажыглаарының культуразын шиңгээдип алыр сонуургалын сайзырадыр.

Өөредилгениң харылзажылга чорудар бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

– чугаалажып турар кижизиниң үзел-бодалын, бадыткалдарын, даянып турар барымдааларын, даап бодаашкыннарын ылгап, оон туружун хүлээп ап шыдаар;

– бодунуң үзел-бодалын шын болгаш үндезинниг кылдыр бадыткаар;

– дискуссияга (маргылдаалыг чугаага) ниити кол бодалды ылгаар;

– бөлүккө өөредилгениң харылзааларын тургузар (ниити сорулгаларны тодарадыр, кылыр ажылды хуваар, бот-боттары-биле дургуржуп шыдаар дээш оон-даа өске);

– бөлүктүң мурнунга салдырган сорулганы шиитпирлээри-биле сайгарар негелделер болгаш айтырыгларны дургуржуп ап шыдаар;

– бодунуң кылып чорудар ажылын аас болгаш бижимел хевирге таныштырар;

–чүвени шын чугаалаар болгаш дискуссияга киржип билир;

– чугаа үезинде кады чугаалажып турар кижизи-биле сүмележиپ шиитпирни үндүрер;

– өөредилгениң болгаш практиканың айтырыгларын шиитпирлээри-биле информастыг курлавырларны сорулга аайы-биле медээ-харылзажылга аргаларын ажыглап дилээр болгаш ажыглаар;

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

– эш-өөрү азы башкызы-биле демнежиپ ажыл-чорудулганы организастан билир; боду чааскаан болгаш бөлүк иштинге ажылдаар;

– маргылдаалыг айтырыгларга хамаарыштыр бодунуң бодалын илередип, туружун бадыткаар;

– харылзажылганың сорулгаларын (бодунуң сагыш-сеткилин, бодалдарын илередип, ажыл-чорудулганы планнаар дээш о.ө.) чедип алыры-биле янзы-бүрү дыл аргаларын меделдиг ажыглаар.

Эртем талазы-биле (предметтиг) тодаргай түннелдер. 7 класс

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры

– бодунуң чугаазын чогаадыглар таварыштыр сайзырадыр: бодунуң сактыышкыннарын чогаадыг-тоожуушкунга, чурук-биле ажылга (кайы-бир черниң, кижиниң (портрет), болуушкуннуң чурумалы) азы кандыг-бир бердинген темага хамаарышкан чогаадыг-угаап бодаашкынга илередир;

– харылзажылганың аңгы-аңгы байдалдарында (албан ёзулуг азы хостуг) чугаа нормаларын сагыыр;

Сөзүглел

– сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр;

– сөзүглелдин делгеренгей болгаш кыска планын тургузар;

– кандыг-бир тодаргай темага материалды чыыр болгаш ону чаңгыс аайлап тургузар;

Морфология

– кылыг сөзүнүң тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастиени тодарадыр;

– причастиениң болгашдеепричастиениң грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг уjur-дузазын тайылбырлаар;

– причастиениң үезин (эрткен, келир, болгалак) тодарадыр;

– тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер;

– сөзүглелден причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни тодарадып тывар;

– причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерниң синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;

– өттүнүг сөстөрни тодарадып тывар, оларның утказын тайылбырлаар;

– өттүнүг сөстөрниң уткалыг бөлүктөрүн таныыр: ыт-дааш, үн өттүнөр сөстөр, хевир-дүрзү өттүнөр сөстөр, миннишкин илередир сөстөр;

– өттүнүг сөстөрни тургузар; өттүнүг сөстөрниң дузазы-биле кылыг сөстөрн тургузар;

– өттүнүг сөстүң составтыг кылыг сөзү тургузарынга уjur-дузазын, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр;

– эдеринчи болгаш дузалал атты ылгаар;

– эдеринчилерниңграмматиктиг хүлээлгелерин тодарадыр;

– *дег, ышкаш* деп эдеринчилерниң дузазы-биле деңнелгелиг бөлүглелдерни тургузар;

– *биледеп* сөстүң эдеринчи азы эвилел болуп чоруурун ылгаар;

- эвилелдерни таныыр;
- чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни, чагырыштырбас эвилелдерниң утказының аайы-биле бөлүктөрүн (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар) ылгаар;
- чоок уткалыг эвилелдерниаас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;
- артынчыларны танып тывар, чугаага ажыглаар;
- артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң азы ылгаарының, даап бодаарының.
- чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;
- причастие, деепричастие, өттүнүг сөс, эдеринчи, артынчы, эвилелдин морфологтуг сайгарылгазын кылыр;
- аян сөстөрүн танып тывар;
- кижиниң өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижиниң сагыш-сеткилиниң өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстөрүн аңгылаар;
- аян сөстери бар домакка логиктиг ударениени тодарадыр;
- аян сөстери бар домакка бижик демдектерин шын салыр;

Синтаксис

- сөс каттыжышкынының холбайыр аргазын тодарадыр: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга;
- сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;
- ийи чугула кижигүңнүг болгаш чаңгыс чугула кижигүңнүг домактарны ылгаар;
- домактың чугула кижигүңнерин танып тывар;
- сөглекчиниң хевирлерин ылгаар болгаш адаар: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг;
- сөглекчиниң составында модальдыг сөстөрни танып тывар;
- домактың ийиги черге кижигүңнерин танып тывар: дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; үениң, туруштуң, кылдының аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдары;
- делгеренгей болгаш делгеренгей эвес бөдүүн домактарны ылгаар;
- чаңгыс чугула кижигүңнүг домактарның хевирлерин ылгаар: тодаргай арынныг домак, тодаргай эвес арынныг домак, арын чок, ат домаа;
- чаңгыс чугула кижигүңнүг домактарның тургузар;
- долу болгаш долу эвес домактарны ылгаар;
- домак сөстөрни чугаага ажыглаар;
- нарынчылтынган болгаш нарынчылтынмаан домактарны тодарадыр;
- нарынчылтынган домактарны ылгаар;
- чаңгыс аймак кижигүңнерни, тускайлаан кижигүңнерни; причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүггелдерни; адалгалар, киирилде сөстөр, киирилде домактарны танып тывар болгаш ылгаар;
- чаңгыс аймак кижигүңнерниң каттыжар аргаларын тодарадыр: үн аяны азы чагырыштырбас эвилелдер;
- чаңгыс аймак кижигүңнерниң түңгөкчи сөстөрүн тывар;
- чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны тодарадыр;

- делгеренгей болгаш делгеренгей эвес адалгаларны тывар;
- киирилде сөстөр, киирилде домактарны ылгаар;
- нарынчыттыг домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр;
- домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.

Тайылбыр бижик. 7 класс.

1. Программаның ниити характеристиказы.

7-ги класска төрөөн чогаалга ажылчын программаны Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының НШХИ-ниң сүмелээни *«Төрөөн чогаал» эртемниң ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартына* (Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак тургускан. 2012), *«Федералдыг ажылчын программа»* (2023ч.)

«Төрөөн чогаал. 7 класс». Авторлары: Е.Т.Чамзырын, Н.Ш.Куулар, А.Х.Херел, 2015ч.

Программаны тургузарынга үндезин болган **нормативтер болгаш эрге-хоойлу баазазы:**

- 2012 чылдың декабрь 29-та үнген 273-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузу (п. 4, 14-кү кезээ);
- 2018 чылдың август 3-те үнген 317-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузунда 11 болгаш 14 кезектеринде өскерилгелер дугайында» Федералдыг хоойлу;
- Тыва Республиканың үндезин хоойлузу (Конституция, 5 кезээ)

2. Школага тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөредириниң сорулгалары

Өөредиглиг:

- чогаал созуглелиниң тургузуун, уран-чеченин, оон дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгарып;
- чогаалдың теориязының эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, оон бижиттинген төөгүзүндөн чыып;
- чечен чогаалдын онзагайын уран чуулдун оске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш оске-даа чоннарнын литературазында тыва чогаалдарнын идея-тематиказы-биле хөөннөш уткалыг чогаалдарны деңнеп; чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-буру медээ-сумелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөредир.
- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг-;

Кижизидилгелиг:

- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-медерели бедик, ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир; камгалап билир кижини кижизидер.

Сайзырадыр:

-уругларның амыдыралынче бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн көдүрер;

-аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

3.Өөредилге планында эртемниң туружу болгаш ролү.

Төрөөн чонунун чогаалын хандыр шингээди алыры- өөреникчилерге өске эртемнерни чедишкенини билип албышаан, долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус, делегей, культура, уран чуул дугайында билиглерни калбартып,чүгле тыва чогаалчыларнын эвес, а бугу тыва чоннуң байлак дуржулгазын ажыглап билиринге чанчыктырар. Ындыг болганда, тыва чогаал кичээли өзүп орап салгалды шын хевирлээринге, ооң патриоттуг болгаш моральдыг бүдүжүн кижизидеринге эргежок чугула эртемнерин бирээзи.

4. Эртемни өөрөнгөн соонда туннелдер:

1.Өөредилгениң **бот-тускайлаң туннелдери** өөреникчинин үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бот-углап билиринче, өөредиринин чугулазын, чаа билиглер шингээди алырын медреселдиг-биле угап билиринче, хөй чоннарның аразынче хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарны тургузуп, ону боттандыраынче угланган болур.

2.Предметтиг туннелдер кижинин ажил-херээниң дараазында байдалдарынче: эртемниң спецификазы медресеп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырынын янзы-буру аргаларнын ажыглап шингээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап өөредиринче, эстетиктиг көрүштү хевирлээринче угланган болур.

3. Метапредметтиг туннелдер өөреникчилерге чогаал эртемниң өске эртемниң теория-практиктиг билиглери –биле чергелештир өөредиринче, өөредиринин бот-тускайлан, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билиринин) регулятивтиг (бот-тускайлан-угланышкынныг), чаа билиг алырынын аргаларын шингээтиреринче угланган болур.

5.Эртемниң кол утказы

7-ги класска уруглар тыва аас чогаалы биле литератураның ылгалын, аас чогаалындан ужукталган литературанын хевирлерин коор.Моон ангыда программада колдуунда уругларнын хар-назынынын аайы-биле арын-нүүр,эш-оор, куш-ажыл дээн ышкаш мөзү-бүдүш айтырыглары-биле холбашкан чогаалдар кирген.

Теориялыг билиглер база чогаалдарнын тематиказы езугаар болуктээни:

1-ги кезээ. Чеченнерниң сөңү- маадырлыг тоолдар. Маадырлыг тоолдар дугайында билиг.

- 2-ги кезээ. Аас чогаалының салдары-биле
3-ку кезээ. Чечен чогаал делегейинде мөңгө темалар...
5-ки кезээ. Поэтиктиг одууруглар....
6-гы кезээ. Төөгуну коптарыңар...

6.Өөреникчилерниң билиинин деннелинге негелделер

- Улустун аас чогаалынын хевирлери (маадырлыг тоолдар),
аас чогаалы болгаш литературанын ылгалдары
-Аас чогаалындан укталган чогаалдын хевирлери (авторлуг тоолдар)

Оон аңгыда дараазында мергежилдерни болгаш чанчылдарны чедип алып ужурлуг:

- чогаалда деннелге болгаш эпиттетер тып шыдаар, оларнын чогаалга ролун тодарадып билир;
- чечен чогаалдың кол темазын тодарадып шыдаар;
- чогаалдың утказын план ёзугаар делгеренгей болгаш кысказы-биле дамчыдып шыдаар;
- шүлүктерниң аянның номчулгазынче кичээнгейинче салып турар;
- Чогаадыннын ийи хевири бодунуу-биле бижип шыдаар (чурумал, тоожуушкун)
- Өөрөнгөн чогаадыгларынга даянып, чараш мөзү-бүдүш айтырыгларын сайгарып турар.

7-ги классты доозуп тура, өөреникчилерниң билир ужурлуг чүүлдери:

- 1.Маадырлыг тоолдарнын уран-чеченинин онзагайын тодарадып,тайылбырлап билир;
- 2.Улустун аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлерин тодарадып болгаш оларны авторлуг чогаалдардан ылгап билир;
- 3.Шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын, аянның,тода чугаалап билир;
- 4.Чогаалда чуруттунган болуушкуннарны, маадырларны долузу-биле сайгарып шыдаар;
- 5.Өөрөнгөн эрткен сөзүглелдеринин уран-чеченин сайгарбышаан, өөрөнгөн чогаал теориязын шын ажыглап билир;
- 6.Утказын чугаалаарының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг,допчулай) чугаалап,рольдап номчуп, планнын янзы-бүрү хевирлерин (сюжеттиг,идей-тематиктиг,композициялыг,цитаталыг)тургузуп билир.
- 7.Номчаан чогаалдарынга хамаарыштыр өскелерниң бодалдарын дыннап, билип, анаа хамаарыштыр бодунун бодалын барымдаалыг шынзыдып билир;
8. Номчаан сөзүглелинге бодунуң хамаарылгазын тода илеретпишаан, анаа дүүштүр, презентацияны кылып билир;

9. Номчаан чогаалдарынга бижимел ажылдарның янзы-буру хевирлерин кылып шыдаар;
- 10.Өөрөдилге номунуң тайылбыр кезээн болгаш аңгы-аңгы словарьларны, энциклопедияларны ажыглап билир.

7. Өөреникчилерниң билииниң түңнелдерин унелээри

Улустун аас чогаалынын хевирлерин (маадырлыг тоолдар); аас чогаалы болгаш литературанын ылгаларын; аас чогаалындан укталган чогаалдың хевирлерин (авторлуг тоолдар); композиция болгаш сюжетти сайгарып билирин; чечен сөзүглелдерниң кол темазы болгаш, идеязын тодарадып билири.

Немелде литературалар:

1. А.К.Калзан. Амыдырал болгаш литература. Кызыл: ТывН/Ч, 1980.
2. А.К.Калзан. Озүлденин демдектери. Кызыл: ТывН/Ч, 1991.
3. А.К.Калзан. Тыва литература. 8-10 класс. Кызыл: ТывН/Ч, 1987.
4. А.С.Тогуй-оол. Шинчилелдер. Кызыл: ТывН/Ч, 2001.
5. В.С.Салчак. Тыва чогаалчылар дугайында демдеглелдер. Кызыл: “Аныяк”, 2000.
6. В.С.Салчак. Уран состун ужуу. Абакан: “Журналист”, 2010.
7. Г.Н. Курбатский. Тувинцы в своем фольклоре. Кызыл: ТКИ, 2001.
8. Д.С. Куулар. Тувинская поэзия. Очерк истории. Кызыл: ТКИ, 1970.
9. Д.С. Куулар. Тоогу болгаш амгы уе. Кызыл: ТывН/Ч, 1982.
10. Д.С.Куулар. История и современность. Кызыл: ТКИ, 2002.
11. Д.Ч. Сундуп. Тыва улустун аас чогаалын школаларга ооредиринин методиказы. Кызыл: ТывН/Ч, 1992.
12. Е.Т.Танова. Тыванын чогаалчылары: намдар-тоогузу, ажыл-чорудулгазы. Кызыл: ОАО “Тываполиграф”, 2013.
13. Е.Т.Чамзырын. Торээн чогаалды ооредиринин теориязы болгаш методиказы. Кызыл, ТывКУ, 2005.
14. З.Б. Самдан. Избранные научные труды. Тувинская словесность: миф-сказка-литература. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
15. З. Б. Самдан. Тыва чогаалдын коопалары-биле. Кызыл:Рестипография, 2005.
16. Кул-тегин. Моге даштын сарыны. Новосибирск: «Наука», 2003.
17. М.А.Хадаханэ. Тувинская проза. Кызыл: ТКИ, 1968.
18. М.А. Хадаханэ. Литературная Тува. Кызыл: ТКИ, 1986.
19. М.А.Хадаханэ. Беседы о тувинской литературе и не только... Кызыл:ТывН/Ч, 2006.
20. Н.Ш.Куулар, М.А.Кужугет. Амгы тыва шулук чогаалынын сайзыралы. Кызыл: ТКИ, 2011.
21. С.Б. Пюрбю. Аныяк чогаалчыларга дуза. Кызыл: КЦО “Аныяк”, 2003.

22. С.М. Байсклан. Поэтика тувинского героического эпоса. Кызыл: ТКИ, 1987.
23. С.М.Орус-оол. Избранные научные труды. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
24. С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.
25. Тыва Республиканын чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)
26. Тыванын чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)
27. Тыва литературанын допчу очерктери. (А.Калзан, М.Хадаханэ, Д.Куулар). Кызыл: ТывН/Ч, 1975.
28. Тыва литература талазы-биле эртем-методиктиг статьялар чыындызы. Кызыл, ТывН/Ч, 2010.
29. Тыва чечен чогаал: соолгу уенин шинчилелдери. ТГШИ-нин шинчилелдер чыындызы. Кызыл: ГУП РТ “Тываполиграф”, 2009.
30. Тыва чогаал. Библиографтыг айтылга. Г.Д.Сундуй, М.М.Ооржак тургускан. Кызыл: НШСИ, 2010.
31. Тюркская руника: язык, история, культура (к 120-летию дешифровки орхоно-енисейской письменности). Часть I: материалы Международной научной конференции (г.Кызыл, 10-11 июля 2013 г.). – Абакан: Хакаское книжное издательство, 2013.
32. Тюркская руника: язык, история, культура (к 120-летию дешифровки орхоно-енисейской письменности). Часть II: материалы Международной научной конференции (г.Кызыл, 10-11 июля 2013 г.). – Абакан: Хакаское книжное издательство, 2013.
33. У.А.Донгак. Тувинское стихосложение. Кызыл: ТКИ, 2006.

Словарьлар:

1. Древнетюркский словарь. _ Л.: Наука, 1969.
2. Краткий словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л.И.Тимофеева, С.В.Тураева. _ М.: Сов.энциклопедия, 1984.
3. Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. _ М.: Русский язык, 1980.
4. Монгольско-русский словарь. _ М.: Улсын гадаад, Дотоодын Олон хэлний толь бичгийн хэвлэл, 1957.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. _ М.: Русский язык, 1988.
6. Тыва дылдын тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
7. Тыва дылдын тайылбыр словары. Том 1. (К). _ Новосибирск: Наука, 2004
8. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). _ Новосибирск: Наука, 2002.
9. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
10. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л, М, О). _ Новосибирск: Наука, 2004
11. Тыва-орус словарь. _ М.: Сов. энциклопедия, 1968.

12. Хертек Я.Ш. Тувинско-русский фразеологический словарь. _ Кызыл: ТКИ, 1975

13. Хертек Я.Ш. Русско-тувинский фразеологический словарь. _ Кызыл, 1976

Ол ышкаш: - тыва чогаалчыларнын дугайында теледамчыдылгалар бижиткен дискилер;

- чогаалчыларнын портреттери, плакаттар;

- тыва чогаалчыларнын шулуктерин аянынг номчаан аудиобижидилгелер;

- чогаалчыларнын чогаалдарынга чураан иллюстрациялар, чуруктар;

- уругларнын билиин хынаарынга белеткээн тест ажылдар.

Өөредилге чылында шактарның хуваалдазы:

Шактар саны:

Шупту – 68 шак; неделяда – 2 шак.

Чечен чогаалдарны номчуур болгаш сайгарарынга – 56 шак;

Класстан дашкаар номчулгага – 3 шак;

Чугаа сайзырадылгазынга – 9 шак

7 класска төрөөн чогаал кичээлдерин чорударының календарь-тематиктиг планы

№	Кичээлдин темазы болгаш хевири	Шагы	Эрттирер айы, хүнү	
			План ёзугаар	Херек кырында
1-ги улдуң . 1-ги кезээ. Чеченнерниң сөнү- маадырлыг тоолдар-12 шак.				
1	Кирилде кичээл. Литература-амыдыралдын корунчуу.	1	05.09	
2	Маадырлыг тоолдар (эпос) Ачыты Кезер-Мерген». Тоолдун утказы.	1	07.09	
3	Ачыты Кезер-Мерген.Тоолдун дылынын уран-чечени, чурумалдыг аргазы.	1	12..09	
4	Чугаа сайзырадылгазы. Кичээл-диспут. Кезер тоожузу-тибет, моол, кыдат дылдарда.	1	14..09	
5	Номчулга хыналдазы Ачыты-Кезер-Мергенден узунду	1	19.09	
6	Танаа-Херел - тыва улустун сурагжаан маадырлыг тоолу. Тоолдун утказы.	1	21.10	
7	Танаа-Херел. Тоолдун тургузуу, Дылынын уран-чечени, гиперболаны ажыглааны.	1	26.09	
8	Бокту-Кириш, Бора-Шээлей.Тоолдун утказы. Маадырлыг овур-хевирлер.	1	28.09	
9	Бокту-Кириш, Бора-Шээлей. Тоолдун дылынын уран-чечени.	1	03.10	
10	Класстан дашкаар номчулга Ыры «Бора-Шээлей».	1	05.10	
11	Чогаал теориязы. Маадырлыг тоолдар дугайында билиг.	1	10.10	
12	Класстан дашкаар номчулга кичээли. Кангывай Мерген.Тоолдуң утказы болгаш дылы.	2	17.10 19.10	
13	1-ги улдуңда ниити өөрөнгенинге катаптаашкын кичээли.	1	24.10	
2-ги улдуң 2-ги кезээ «Аас чогаалынын салдары-биле» (6 шак)				
14	Владимир Серен-оол «Кан-кыс». Тоол узундузунун утказы, тема, идеязы.	1	07.11	
15	Владимир Серен-оол «Кан-кыс». Тоол узундузунун сюжеди, дылынын уран-чечени.	1	09.11	

16	Монгуш Кенин-Лопсан «Хайыралыг Калчан-Шилги». Тоожудан эгелернин уткалары.	1	14.11	
17	Монгуш Кенин-Лопсан «Хайыралыг Калчан-Шилги». Овур-хевирлер. Тоожунун эгелеринин туннели.	1	16.11	
18	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Айт-онзагай чылгы мал	1	21.11	
	3-кү кезээ. “Чечен чогаал делегейинде мөңгө темалар... (37 шак)			
19	Чогаал теориязы. Чогаалдын темазы болгаш идеязы.	1	23.11	
20	Монгуш Доржу «Аас чогаал». Шулуктун утказы, тема, идеязы,дылы.	1	28.11	
21	Класстан дашкаар номчулга кичээли А. Д.Арапчор «Танды ээзи».	1	30.11	
22	Салчак Тока «Араттын созу» деп романдан эгелер.- Чаа ужуражыышкыннар.	1	05.12	
23	Салчак Тока «Араттын созу» деп романдан эгелер - Чер-бажыңга. - Одаглар хып тур.	1	07.12	
25	Салчак Тока «Араттын созу» деп романдан эгелерде ангылар демиселин коргускени. Романда оолдун салым-чолунун оскерилгени.	1	12.12	
26	Степан Сарыг-оолдун «Ангыр-оолдун тоожузу» деп романындан эгелер.- Дагаа чылдыг мен.-Шагаа	1	14.12	
27	Степан Сарыг-оолдун «Ангыр-оолдун тоожузу» деп романындан эгелер.- Пош бажыңга.	1	19.12	
28	Степан Сарыг-оолдун «Ангыр-оолдун тоожузу» деп романындан эгелер.- Пош бажыңга.(Улаштырылгазы)	1	21.12	
29	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Ангыр-оол - толептиг маадыр.	1	26.12	
30	2-ги улдуңда ниити өөрөнгениңге катаптаашкын кичээли	1	28.12	
	3-кү улдун			
31	Байкара Ховенмей «Чуу болганыл?» Чечен чугааның утказы, темазы.	1	16.01	
32	Степан Сарыг-оол «Соругга». Чечен чугаанын утказы. (1,2 эгелер)	1	18.01	
33	Степан Сарыг-оол «Соругга».Чечен чугаанын утказы. (3-ку эге)	1	23.01	
35	С.Тока «Борулерни аннаары» Чогаал теориязы. Чечен чугаа дугайында билиг	1	25.01	
36	Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг. Чазаныр кыс. (Э.ч.арын 49-50)	1	30.01	
37	Олег Сувакпит «Ылар»	1	01.02.	

38	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Бойдушту чуге камнаар уjurлуг бис?	1	06.02	
39	Кызыл-Эник Кудажы “Кызыл-Борттуг”(1,2-ги эгелер)	1	08.02	
40	Кызыл-Эник Кудажы “Кызыл-Борттуг”(3,4-ку эгелер)	1	13.02	
41	Кызыл-Эник Кудажы “Кызыл-Борттуг”(5,6-гы,7-ги эгелер)	1	15.02	
42	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Кызыл-Борттуг-езулуг маадыр.	1	20.02	
43	Шангыр-оол Суван “Чээн оол”. Чечен чугаанын утказы.	1	25.05	
44	Класстан дашкаар номчулга кичээли. Б.Ховенмей. “Адазынын айбызынга”	1	27.02	
45	Сергей Пюрбю “Эргеппей дугайында тоожу”(1,2-ги эгелер)	1	01.03	
46	Сергей Пюрбю “Эргеппей дугайында тоожу”(3, 4-ку эгелер)	1	06.03	
47	Сергей Пюрбю “Эргеппей дугайында тоожу”(5,6, 7-ги эгелер)	1	08.03	
48	Сергей Пюрбю “Эргеппей дугайында тоожу”Туннел кичээл Чогаал теориязы.Тоожу дугайында билиг.	1	13.03	
49	Шангыр-оол Суван “Чээн оол”. Чечен чугаанын утказы.	1	15.03	
	Чугаа сайзырадылгазы Чогаадыг “Чылгычыларның чымыштыг ажылы”	1	20.03	
50	4-кү улдун			
51	Олег Саган-оол”Найырал” Чечен чугаанын утказы, тема,идеязы.	1	03.04	
52	Чугаа сайзырадылгазы.Эдертиг. Дус хап өөөнгеним.	1	05.04	
53	Кызыл-Эник Кудажы “Сарыг-оолдун плантациязы”.Чечен чугаанын утказы.	1	10.04	
54	Кызыл-Эник Кудажы “Сарыг-оолдун плантациязы”.Чечен чугаанын уран-чечени	1	12.04	
55	Монгуш Доржу “Дайынныг кино коргеш...” Чечен чугаанын утказы, тема, идеязы.	1	17.04	
56	Чогаал теориязы. Композиция болгаш сюжет дугайында билиг.	1	17.04	
57	Игорь Иргитович Бадра “Эргим Уля угбай”.Новелланын утказы.	1	24.04	
58	5-ки кезээ. Поэтиктиг одууруглар... (5шак)			
59	Сергей Пюрбю «Торээн дылымга».Шулуктун утказы, тема,	1	26.04	

	идеязы, дылы.			
60	Александр Даржай «Авамга». Шулуктун утказы, тема, идеязы. дылынын онзагайы Чогаал теориязы. Шулук дугайында билиг.	1	03.05	
61	Мария Кужугет «Бак сагыш башка халдаар».	1	08.05	
62	Роман Лудуп «Чавыс-чавыс кожуп чоруур булуттарлыг», “Улаастайга”	1	10.05	
63	Степан Сарыг-оол «Алдан-маадыр». Шулуктун утказы, тема, идеязы. 6-гы эге «Төөгүнү контарыңар» (7 шак)	1	15.05	
64	Игорь Ужунейович Бадра “Ужудукчу Кидиспей”. Тоожудан эгелернин утказы.	1	17.05	
65	Олег Сувакпит “Сат Бүрзеккей дугайында баллада	1	22.05	
66	К-Э Кудажы “Он бир”(3 көж, 6 корг шии) 1-ги, 3-ку кож. коргузуглер	1	24.05	
67	Россия чоннарының литературазы Серафим Романович Элляй(Кулачиков) “Экий, тыва чонум!” Цырен Галзутович Шагжин “Хураган”	1	29.05	
68	Чылда өөрөнгенин ниити катаптаары Тест-биле ажыл	1	31.05.	